

1. НАУКА – ПРАКТИЦІ

Наталія Вігаліївна Ігнатенко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри нової і новітньої історії
та методики викладання історії
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

УДК 373.3-057.75.001

ВИПЕРЕДЖАЛЬНІ ФОРМИ ТЕХНОЛОГІЇ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ

В статті проаналізовані особливості застосування технології кооперативного навчання історії в школі. Охарактеризовані переваги цього навчання при формуванні навичок міжособистісного спілкування учнів. Проведено аналіз змісту, форм і етапів організації кооперативного навчання історії загальноосвітніх навчальних закладів. Обґрунтовано необхідність застосування опережальних форм організації кооперативного навчання як запоруки ефективного адаптування технології до реалій традиційної системи навчання.

Ключевые слова: дидактическая технология, кооперативное обучение, опережающие формы кооперативного обучения, ротационная тройка, положительная взаимозависимость.

The article analyzes the features of the application technology cooperative learning history at school; main advantages of cooperative learning in forming the skills of interpersonal communication students; the analysis of the content, forms and stages of the Organization of the cooperative learning history at school; examples of the application of the methods of cooperative learning at different stages of the lesson of history in school.

Key words: didactic technology, cooperative learning, small group, rotary threesome, positive interdependence.

Процес реформування сучасного ЗНЗ зумовлює потребу в трансформації та оновленні змісту освіти загалом та модернізації теорії і практики навчання предметів загальноосвітнього циклу зокрема. Міністерство освіти і науки України приділяє особливу увагу вдосконаленню форм організації освітньої діяльності та характеру взаємовідношень суб'єктів навчально-виховного процесу [1]. Нові тенденції загальноосвітньої підготовки учнів продукують в освітню практику ідеї співпраці, колективної дії, оптимального поєднання прийомів навчання та учіння, колективної творчості й особистісного зростання, світоглядної та практичної спрямованості освітнього процесу тощо. Серед дидактичних технологій, здатних забезпечити практичну реалізацію цих ідей, важливе місце посідає кооперативне навчання.

Кооперативну технологію не потрібно сприймати як універсальний вид навчання, однак жодна інша дидактична технологія не є настільки сприятливою для

формування навичок міжособистісного спілкування учнів. Активізація навчальної діяльності учнів через залучення їх до спільної діяльності та розв'язання навчальних проблем сприяє розвитку творчих здібностей, формуванню психологічної установки на подолання пізнавальних труднощів, виникненню відчуття особистої відповідальності за якість набутих знань. Цей вид навчання орієнтує учасників навчально-виховного процесу на можливість співпраці з колегами, дозволяє реалізувати прагнення кожної людини до спілкування, а також сприяє досягненню вищих результатів засвоєння знань та формуванню вмінь. Таку модель легко і ефективно поєднують з традиційними формами та методами навчання і може застосовуватися на різних його етапах.

Кооперативне навчання є однією з більш досліджених дидактичних технологій. Упродовж останніх 100 років йому було присвячено понад 600 досліджень, проте, незважаючи на тривалу традицію

визнання переваг цієї технології над іншими, до середини ХХ ст. ідеї кооперованості застосовували лише для освіти дорослих (студентів). Уже в 1970-х рр. їх почали впроваджувати у дидактику початкової та середньої школи [2].

Сучасна технологія кооперативного навчання ґрунтується на ідеях філософії конструктивізму та постмодернізму, що містять методологічну основу освітньої політики, філософію людства у ХХІ ст. та зведені до теорії підготовки відповідальних, творчих й активних людей.

В українській історіографії проблемам кооперативного навчання наприкінці ХХ ст. було присвячено праці Л. Русінова [2], А. Нисимчука [3], Н. Новожилової [4], Р. Файнберга [5]. Здійснені безпосередніми учасниками шкільного кооперативного руху, ці дослідження ілюструють загальні тенденції впровадження кооперативної технології навчання, звертають увагу на проблеми, пов'язані зі застосуванням технології та способи їх подолання.

Серед новітніх досліджень технології кооперативного навчання та методики її використання на навчальних заняттях з історії у ЗНЗ необхідно виділити дослідження О. Пометун [6], Н. Гупана [7], Д. Десятова [8] та К. Баханова [9] та ін. У них автори не лише розмірковують над перевагами та недоліками технології, а й дають практичні рекомендації щодо застосування її у навчально-виховному процесі.

Метою статті є вивчення теоретичних основ технології кооперативного навчання, виявлення та характеристика методичних особливостей застосування її на навчальних заняттях з історії у ЗНЗ.

Незважаючи на широкий спектр досліджень та беззаперечні переваги у реалізації мети та завдань реформування сучасного ЗНЗ, кооперативне навчання залишається більш складною і мало методично адаптованою для технологією навчання у середній освіті.

Оскільки кооперативне навчання вимагає творчого, диференційованого підходу до організації освітнього процесу, то його запровадження часто зустрічається з неспроможністю вчителя розширити межі усталеної методики традиційного навчального заняття та розглядати з позиції пізнавальних можливостей і потреб учнів. Умови успіху кооперативного навчання різноманітні. Головною серед них є створення навчального середовища, комфортного для розвитку природних задатків дитини, формування у неї потреби використовувати під час навчання власний природний потенціал до позитивної взаємодії та комунікації.

Здійснений аналіз наукових праць з окресленої проблеми дозволяє розглядати кооперативне навчання як цілісну диференційовану технологію розвивальної освіти, спрямовану на динамічне засвоєння учнями знань, формування прийомів дослідницької пізнавальної діяльності, залучення їх до наукового пошуку та творчості за допомогою налагодження міжособистісної та групової взаємодії.

Засадами кооперативного навчання є принцип досягнення спільної мети. Спільна мета досягається за

умови залучення максимальних зусиль учасників навчального процесу. Причому спільну мету легко відрізнити від єдиної. Якщо завдання, поставлене вчителем, учні можуть виконати, застосовуючи власні пізнавальні можливості (індивідуально), то навчальну мету визначають єдиною. У випадку, коли за вказаний проміжок часу самостійно виконати завдання неможливо (причиною цього може стати відсутність знань, значний обсяг завдань, кількість дій необхідна для виконання завдання тощо), то мета буде спільною. За результатом навчальної діяльності, спрямованої на досягнення спільної мети, вимагає об'єднання зусиль і максимального залучення інтелектуального досвіду учасників навчання. Досягнення єдиної мети, навпаки, стимулює конкуренцію та змагання між учнями.

Не применшуючи ролі конкуренції та індивідуалізму (як основ світового устрою та сутності людської природи) у підвищенні якості знань та досягненні високих навчальних результатів. Зауважимо, що залучення прийомів навчальної кооперації дозволяє учню не лише застосувати особистісний потенціал, а й вийти за межі власної звичної соціальної ролі та брати відповідальність за поведінку, успіхи та невдачі найближчого соціального оточення. За таких обставин створюється середовище, де кожен учень зможе розраховувати на допомогу як вчителя, так і товаришів. До того ж, помічник отримує не менший зиск, ніж той, кому він допомагає, адже його знання актуалізуються, конкретизуються, набувають гнучкості, а іноді – нового змісту [10].

Отже, кооперативну діяльність учнів визначає не стільки зовнішня форма організації навчального процесу, скільки спосіб навчальної діяльності, що ґрунтується на позитивній взаємозалежності учнів у процесі спільної діяльності над об'єктом чи продуктом/продукцією, що є важливими для них та інших учасників групи. Таким чином, кооперативним можна назвати той варіант організації навчання, за яким учні, працюючи у невеликих групах, поєднують зусилля для розв'язання спільного завдання. До того ж, кожен, хто кооперується, виконує певну частину завдання і представляє результати виконання групі. Індивідуальна діяльність кожного забезпечує успіх групи.

Позитивний ефект, що має співпраця для оптимізації результатів навчання, робить кооперативне навчання одним з важливих інструментів в арсеналі вчителя. Проте, як і будь-яка інша діяльність, вона потребує чіткої організації та розуміння основних моментів. Учителі собі не довіряють, думаючи, що позитивних намірів та відповідних вказівок на зразок «працюйте разом», «співпрацюйте і будьте єдиним колективом» буде достатньо, щоб учасники групи почали по-справжньому співпрацювати. Об'єднавши учнів у групи і поставивши перед ними завдання працювати разом, не можна розраховувати, що це призведе до спільної діяльності. Не всі групи є групами співпраці. Об'єднання в групи може зіткнутися з відсутністю в учнів мотивації до співпраці та завершитися

перетворенням співпраці у конкуренцію або індивідуальну діяльність з розмовами тощо [12].

Уникнути зазначених проблем учителю допоможе застосування механізмів організації групового навчання, до яких належать: розвиток навичок міжособистісного та групового спілкування; формування потреби у позитивній взаємозалежності у межах групи; створення умов для особистісної взаємодії, що стимулює діяльність; організація поточної індивідуальної та групової підзвітності; обов'язковий збір та аналіз відомостей про діяльність групи.

Навички міжособистісного спілкування є невід'ємним компонентом механізму організації кооперативного навчання. Соціальні вміння, необхідні для нього, не виникають незалежно – їх необхідно розвивати. Якщо в учнів не сформовано вміння слухати та висловлюватися, приймати рішення, демонструвати довіру, спілкуватися в різних ситуаціях і залагоджувати конфлікти, то успішно працювати у групі буде неможливо.

Про наявність в учасників кооперативного навчання потреби у *позитивній взаємозалежності* можливо говорити, коли учасники групи починають розуміти, що результат їх діяльності залежить один від одного і вони не можуть бути успішними поодиночки, адже кожен учасник робить внесок у досягнення спільного результату. Отже, якщо немає позитивної взаємозалежності, то відсутня співпраця.

Основним компонентом групового навчання є реалізація через створення умов для особистісної взаємодії. Учні сидять обличчям один до одного, що дозволяє уникнути ситуації відсторонення окремих учнів від навчальної діяльності. Далі група розпочинає процес пізнавальної діяльності: вибудовує механізми розв'язання завдань, обміну інформацією, обговорення результатів індивідуальної діяльності, формування колективного висновку або рішення тощо. За умови правильної організації співпраці учасники групи утворюють своєрідну систему академічної підтримки, що забезпечує моральні зобов'язання стосовно кожного та виявляє відданість спільній справі.

Останній компонент кооперативного навчання містить аналіз виконаної групою роботи. Рефлексуєючи, учасники групи аналізують ефективність індивідуальної та колективної діяльності, відзначають позитивні аспекти міжособистісного спілкування, визначають причини і шукають способи подолання навчальних невдач.

Процес формування навичок міжособистісного спілкування потребує поетапності та систематичності. Для того, щоб процес адаптації до нової технології пройшов успішно, учнів потрібно навчити розуміти залежність від інших, відчувати особисту відповідальність за досягнення спільної мети, взаємодіяти та співпрацювати, допомагаючи один одному тощо. Через це, ознайомлення з механізмами кооперації краще розпочинати із застосування випереджальних (підготовчих) форм кооперативного навчання, що передбачають діяльність у парах та ротаційних трійках.

Діяльність у парах – це форма організації кооперативного навчання, за якої учні, працюючи спільно, мають можливість обмінюватися думками, вносити пропозиції та обговорювати їх, а також здійснювати контроль за діяльністю партнера у спільному проєкті та критично оцінювати власні дії. Робота в парах сприяє позитивному ставленню до навчання, розвиває вміння пристосуватися до подальшої діяльності в групах, спонукає учнів до творчого пошуку розв'язання проблемних ситуацій.

За умови парної діяльності новий матеріал подають у вигляді навчальної проблеми, що потребує вирішення в межах визначеного вчителем часового відрізка. Діти отримують можливість спілкуватися та допомагати один одному, знаходити ефективні розв'язання проблеми. Такий підхід навчає їх раціонально мислити та логічно розподілити навчальне навантаження. Наприклад, умовою ефективного виконання завдання стає порівняльний аналіз текстів параграфу та історичного документа, на опрацювання яких одному учню не вистачить часу, а тому виникне необхідність поділити обов'язки і працювати колегіально. Разом з тим, вимога сформулювати спільний погляд на проблему (дійти спільного висновку чи узагальнення) стимулюватиме потребу спілкування, а тому – розвиток комунікативних здібностей учнів (уміння висловлюватися, переконувати, вести дискусію, відстоювати власну думку тощо).

За складом заняття можуть бути статичними або динамічними. Починати знайомство з технологією кооперативного навчання краще з роботи в статичних парах. Після усвідомлення учнями принципу досягнення спільної мети та переваг позитивної взаємозалежності та під час розв'язання проблемних ситуацій можна переходити до діяльності у парах змінного складу.

Організація діяльності в парах передбачає наступний алгоритм дій.

1. Запропонуйте учням одне завдання на двох і поставте питання для міні-дискусії. Щоб привчити дітей до чіткої організації навчальної діяльності, дайте учням 1–2 хвилини для обдумування можливих відповідей або прийняття індивідуальних рішень.

2. Визначте, хто з учнів висловлюватиметься першим та запропонуйте обговорити власні ідеї у групі. Учні повинні дійти згоди щодо спільної відповіді або рішення.

3. Після того, як час буде вичерпано, надайте кожній парі можливість представити результати власної діяльності.

Завдання можна сформулювати так: *«Прочитайте у параграфі пункти, де описано природно-кліматичні особливості Стародавнього Єгипту. Один із вас присвятить час вивченню природних особливостей Єгипту, а інший – кліматичних. Через 5 хвилин після читання ви маєте розповісти один одному про ці особливості. Спільно сформулюйте відповідь на питання: «Як природно-кліматичні особливості Стародавнього Єгипту могли вплинути на спосіб життя та заняття його мешканців?» Оберіть доповідача*

(на початку доповідача може призначати вчитель і дайте обґрунтовану відповідь на питання».

Діяльність в ротаційних (змінних) трійках і парах сприяє активному, ґрунтовному аналізу та обговоренню нового матеріалу. Однак її суттєвою дидактичною перевагою є можливість у стислий час опрацювати значний обсяг теоретичного матеріалу. Організація діяльності у ротаційних трійках передбачає певний порядок.

1. Змодельуйте єдину для учасників групової діяльності проблемну ситуацію, вихід з якої вимагатиме поетапного розв'язання кожною групою проблемних завдань чи задач за планом: а) аналіз; б) усвідомлення суті; в) словесне формулювання; г) розв'язання.

2. Об'єднайте учнів у трійки. Розмістіть їх так, щоб кожна з них бачила трійки ліворуч і праворуч. Разом вони мають утворити коло.

3. Поставте перед кожною трійкою проблемне завдання (задачу) з наперед визначеними умовами та невідомими даними (таке завдання може містити реальне або уявне протиріччя, що передбачає додаткове пізнавальне ускладнення). Розв'язання такого протиріччя наблизить учнів до виходу з проблемної ситуації. Визначте час для виконання завдання та запропонуйте учням з'ясувати алгоритм дій. Результати проведеної групою діяльності запропонуйте оформити у вигляді спільного висновку, твердження або узагальнення.

4. Після виконання групового завдання запропонуйте учасникам розрахуватися на перших, других і третіх. Учні під № 1 переходять до наступної трійки за годинниковою стрілкою, під № 2 – проти годинникової стрілки, під № 3 – залишаються на місці, як постійні учасники своєї трійки. Результатом ротації повинно стати утворення нової трійки, учасники якої доповнюють

уже наявну інформацію (носієм її є незмінний учасник «трійки») новими фактами, висновками чи узагальненнями. Ротацію можна здійснювати стільки разів, скільки необхідно для виходу із проблемної ситуації.

5. На завершальному етапі організуйте міжгрупове обговорення результатів проведеної навчальної діяльності та сформулюйте спільні висновки чи узагальнення.

Для прикладу розглянемо методику організації навчальної діяльності у ротаційних трійках під час вивчення теми «Українська державність у 1917–1921 рр.» (історія України, 10 кл.). Перед учасниками груп учитель ставить проблемне завдання: «Здійсніть порівняльний аналіз та визначте особливості аграрної політики на українських землях в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.».

Далі учасники об'єднуються у ротаційні трійки, кожна з яких отримує проблемну задачу:

– завдання для учнів першої трійки: «Проаналізуйте аграрну політику, здійснювану на українських землях урядом УНР»;

– завдання для учнів другої трійки: «Проаналізуйте аграрну політику, здійснювану на українських землях урядом П. Скоропадського»;

– завдання для учнів третьої трійки: «Проаналізуйте аграрну політику, здійснювану на українських землях урядом більшовиків»;

– завдання для учнів четвертої трійки: «Проаналізуйте аграрну політику, здійснювану на українських землях урядом Директорії»;

– завдання для учнів п'ятої трійки: «Проаналізуйте аграрну політику, здійснювану на українських землях урядом ЗУНР».

Результати дослідження кожна трійка записує у відповідну колонку таблиці 1.

Таблиця 1

Аграрна політика на українських землях в період Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Аграрна політика уряду УНР	Аграрна політика уряду П. Скоропадського	Аграрна політика уряду більшовиків	Аграрна політика уряду Директорії	Аграрна політика уряду ЗУНР

Під час ротації таблиця залишається в межах матричної групи і поступово доповнюється записами новодолучених учнів.

Наступний етап навчальної діяльності з реалізації проблеми – це багатостороння партнерська інтенсивна комунікація, під час якої учні отримують можливість поділитися думками з приводу задекларованої теми, розповісти про власні висновки, вислухати думки вчителя та однокласників щодо особливостей аграрної політики в українських землях в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., за результатами чого формулюються спільні висновки та узагальнення. Після того, як елементарні навички групової співпраці будуть сформовані,

учитель може запропонувати навчання за принципом «Два – чотири – всі разом» та навчальна діяльність у «малих групах».

Форму навчання «Два – чотири – всі разом» можна вважати перехідною, адже, з одного боку, вона ґрунтується на тих же принципах, що і діяльність у парах та ротаційних трійках, а з іншого – ускладнюється за рахунок збільшення кількості учасників, які впродовж одного заняття кооперуються як у динамічні пари, так і у групи з чотирьох та більше осіб.

Такий спосіб комунікації дозволяє учителю за короткий проміжок часу організувати процес активного засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок, налагодити зворотний зв'язок між учасниками

навчального процесу та підготувати учнів до повноцінної навчальної діяльності в малих групах.

Таким чином, застосування технології кооперативного навчання у процесі вивчення історії у ЗНЗ дозволяє активізувати навчально-виховний процес, створити ситуацію «відкритого зіткнення власних сумнівів і протиріч із сумнівами та протиріччями інших» [6], що допоможе наблизити учнів до формування індивідуального стилю навчання, набуття досвіду експериментування.

Ефективність кооперативного навчання залежить від розуміння учнями правил групової співпраці, вміння висловлюватися, проявляти активність щодо досягнення навчальних цілей та проблем, що часто не мають єдиної, загальноприйнятої правильної відповіді. Застосування випереджальних форм кооперативно-групового навчання допомагає подолати ці дидактичні ускладнення та досягти балансу між діловим та соціально-психологічним аспектами навчальної діяльності.

Використані літературні джерела

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) [текст]. – Київ : Райдуга, 1994. – 61 с.

2. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії [текст] : монографія / К. О. Баханов. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 328 с.

3. Десятов Д. Л. Організація кооперативної діяльності учнів в процесі навчання історії засобами мережевих технологій [текст] / Д. Л. Десятов // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць. – Вип. 1.41 (93). – Т. 2. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. – С. 28–32.

4. Русинова Л. П. Кооперативне навчання [текст] : навч. посібн. / Л. П. Русинова. – Сарапул, 2010. – 45 с.

5. Нисимчук А. С. Экономическое воспитание в сельской школе [текст] / А. С. Нисимчук. – М. : Просвещение, 1989. – 207 с.

6. Новожилова Н. В. Воспитательные возможности кооперативов школьников [текст] / Н. В. Новожилова: дис. ... канд. пед. наук – М., 1992

7. Пометун О. І. Кооперативне навчання учнів на уроці історії [текст] / О. І. Пометун // Історія в школах України. – 2003. – № 3. – С. 29–36.

8. Пометун О. Кооперативне навчання учнів на уроках історії [текст] / О. Пометун, Н. Гупан // Історія в школах України. – 2003. – № 3. – С. 29–37.

9. Репкин В. В. Развивающее обучение: теория и практика [текст] / В. В. Репкин, Н. В. Репкина. – Томск : Пеленг, 1997. – 288 с.

10. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии [текст] / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 257 с.

11. Файнберг Р. И. Плюсы и минусы школьных кооперативов [текст] / Р. И. Файнберг // Воспитание школьников. – 1991. – № 1. – С. 18–21.